

Disposition

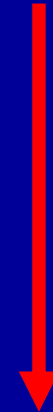
- Lidt om afgrænsning
- Hvad er et laug?
- Problemfelter og kilder i relation til laug
- Andre kilder
- Praktiske forhold
- Afslutning

Lidt om afgrænsning

Købstadshåndværkere

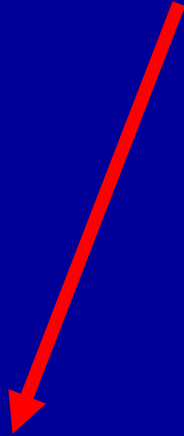
Indtil midten af
1800-tallet

Ikke Landhåndværkere

Næringsloven 1862 er
IKKE ensbetydende
med, at alt bliver givet
frit

Ikke om
organisationerne

Eksempelvis
Industriforeningen 1838

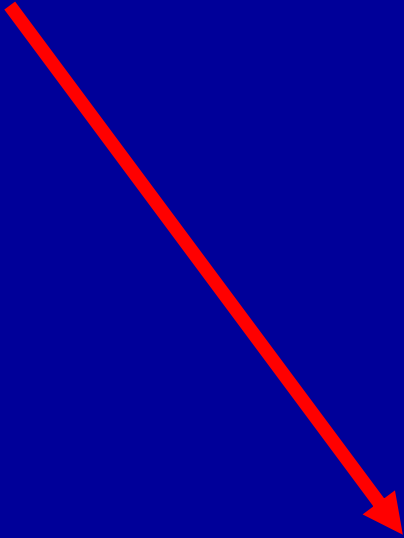
Hvad er et laug?

Fagligt afgrænset sammenslutning af næringsdrivende i købstæder, der varetog en række af medlemmernes økonomiske, faglige og sociale interesser over for samfund og øvrighed

Hvad er et laug?

Laugene har også selskabelige formål

Andre betydninger
af ordet Laug /Lav

Ejerlav

Bylav

Hvad er et laug?

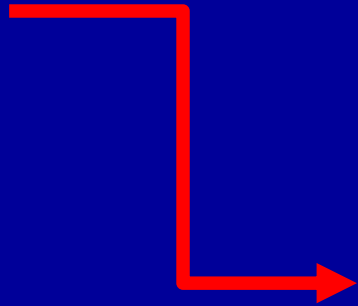
Organiseringsform for håndværkere i
købstæderne Højmiddelalderen
11. århundrede til midten af 1300 tallet

Fra senmiddelalderen og fremefter
Handelslaug (købmandslaug)

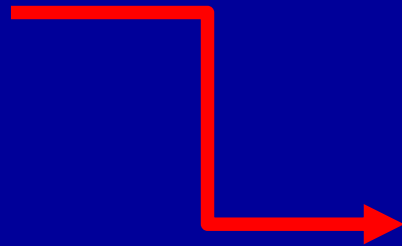
I løbet af 1700-tallet
fabrikslaug

Andre typer

Laugene - en videreudvikling
af de middelalderlige
GILDER

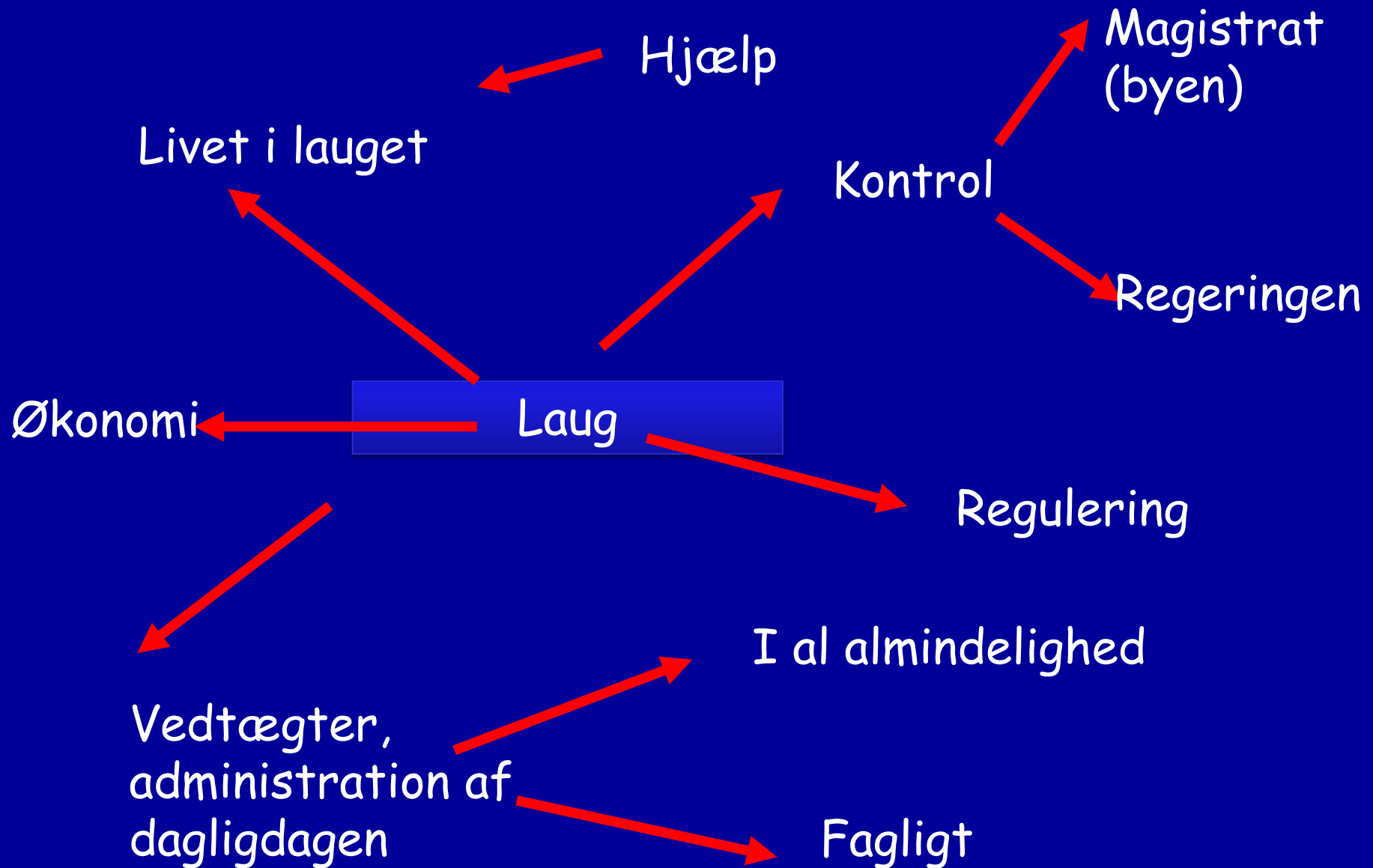
Samfundets
differentiering

Laug

Relevante problemfelter i
relation til laug = kildemuligheder

Relevante problemfelter i relation til laug

Laug

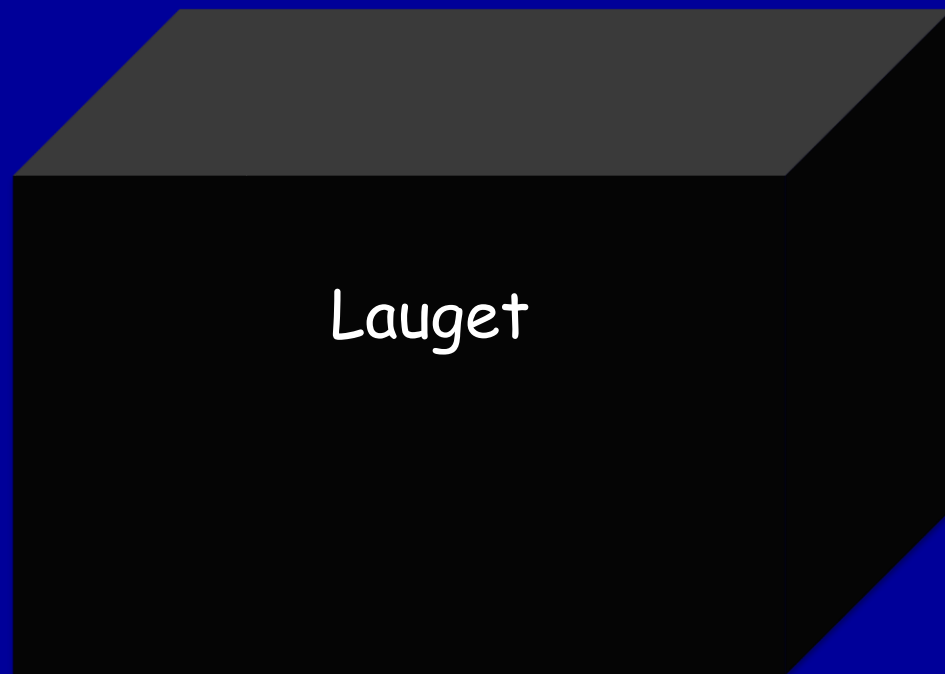
```
graph TD; Laug[Laug] --> A[Vedtægter, administration af dagligdagen]; Laug --> B[I al almindelighed]; Laug --> C[Fagligt];
```

Vedtægter,
administration af
dagligdagen

I al almindelighed

Fagligt

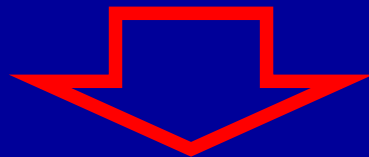
Dagliglivet

Regler,
vedtægter
beslutninger

Vedtægter

Skråer → Artikler → Laugsartikler

Eneret på oplæring af lærlinge og svende
Bedømme faglig duelighed

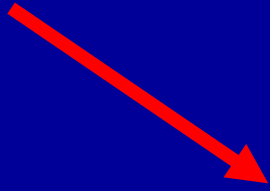
De laugsmæssige erhverv kunne kun udøves af
personer, som havde vundet borgerskab og som var
optaget i det pågældende laug

Opsporing sammen med politiet

Artiklerne oprindeligt godkendt af
lauget selv, men fremtræder som
godkendt af Borgmester og Råd

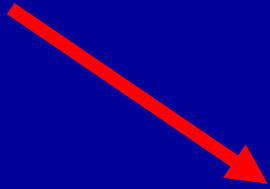
Fra 1500-tallet i stigende grad
godkendt af kongen

Bønhaser

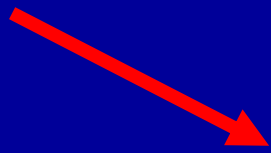
Medlem af laugget
men arbejder selvom
ikke berettiget
dertil

Fuskere

Ikke medlem af
laugget men
arbejder alligevel

For at holde styr
på det hele

Skrive tingene ned

Det centrale dokument er

LAVSPROTOKOLLEN (Laugsbøger)

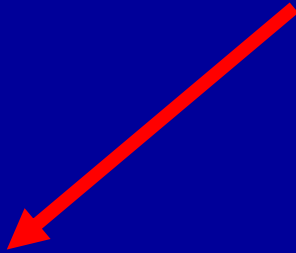
Meget blandet indhold

Hovedgrupperinger inden for laug

I hovedtræk ens uanset
håndværk eller handel

Lavsoldermanden

Forskellige regler
for valg

Normalt valg for 2 år

Hjælpere - ofte
kaldet bisiddere

Lavsforsamlinger

Forskellige
beslutningskompetencer

Oldermandens opgaver

- Ro og orden
- Offentlige bekendtgørelser
- Efterspore fuskere og bønhaser
- Fortegnelser over laugets medlemmer
- Bindeleddet til myndighederne

Drenge

Lærlinge

Svende ?Selvstændigt

Mestre = Laug^et

Medlemmer af handelslaug benævnes ofte
INTERESSEENTER

Man indskrives som
lærling

Geburtsbreve

Berettiget til at aflægge svendep prøve (svendestykke)

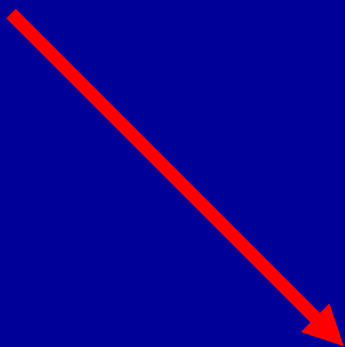
Prøvetid

Læretid 2-6 år

Indskrivningspenge

Udskrivningspenge

Efter bestået
svendestykke
indskrives
[UDSKRIVES] han
som svend

Man ændrer status
fra at være dreng
til at være svend

Berettiget til at
gøre mesterstykke

3-4 år som svend

Bestå mesterprøven

Indskrivning i det egentlige
LAUG

Svendene dannede ofte
en art selvstændig
laugsorganisation

Svendelaug

Svendeforbindelser

Svendekorporationer

Svendelaugene ledes af
OLDGESELLER

Relevante problemfelter i relation til laug

Økonomi

Laug

Lavskasse (mesterlade)

Svendekassen (Svendeladen)

Indtrædelsespenge

Indskrivning /udskrivning

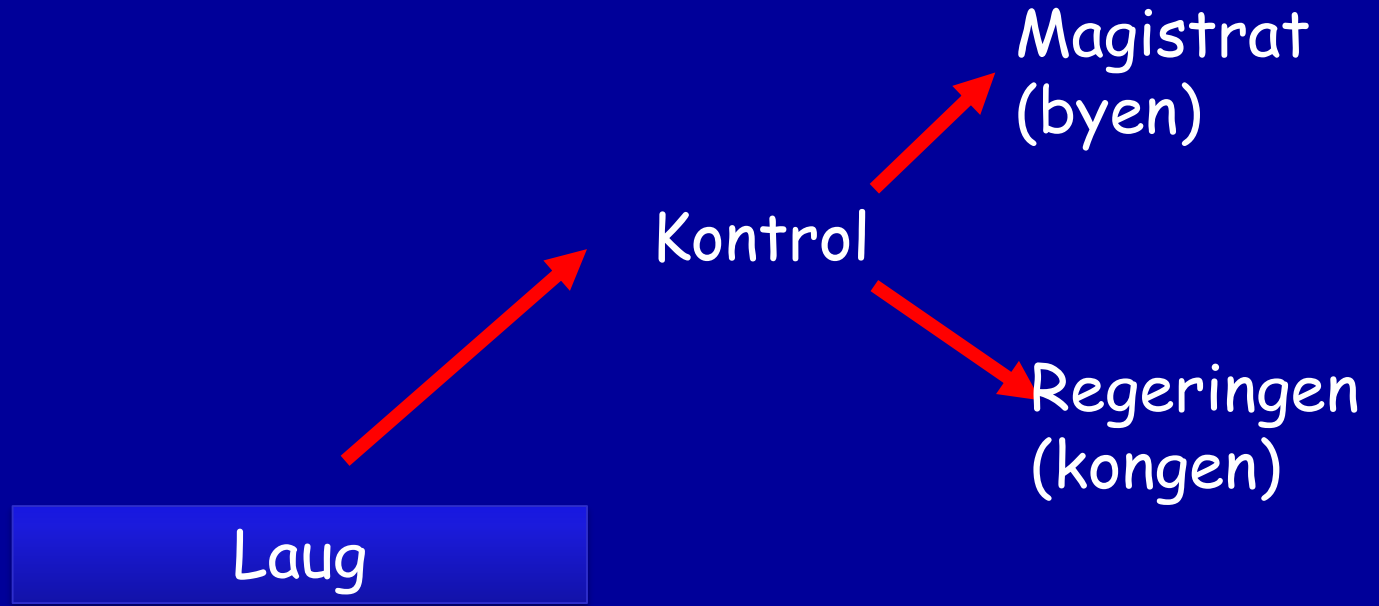
Kontingent (kvartalspenge)

Betaling for opnåelse af mesterstykke

Syge, fattig, tidepenge

Revision af regnskab
hos magistraten

Relevante problemfelter
i relation til laug

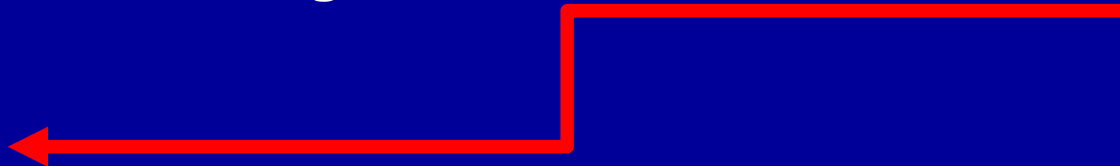

Mantra i 12.-14. århundrede og derefter hos centralmagten

Håndværk i købstæderne

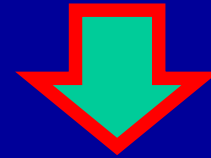
Skabe baggrund for en stærk borgerstand med gode økonomiske muligheder

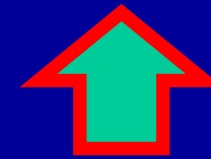
Fremme borgernes velstand, skattebetaling, vareforsyning først og fremmest levnedsmidler

Statsmagten understøtter

Men - staten regulerer også qua laugenes monopolagtige stilling

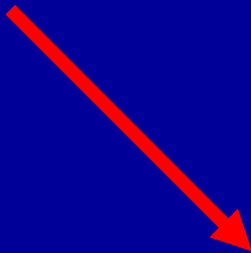
Laugene søger mest mulig selvstændighed

Magistrater

Danske Kancelli

Indenrigsministeriet

Borgerskab, deltagelse i møder,
autorisationer, priscouranter

Arbejdsdeling så vidt
fremskreden

At det kan
betale sig
udelukkende
at ernære sig
ved én enkelt
næringsvej

Efterhånden som der
kom flere udøvere af
samme næring

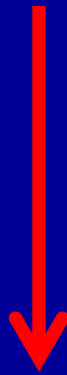
Myndighederne /staten

Laugsorganisationen var lokal og afpasset efter de lokale markeder

Skal både sikre producenterne og forbrugerne

Laugene havde reelt monopol - til gengæld måtte øvrighederne have ret til udbredt kontrol

Borgerskaber - officiel
tilladelse til at udøve
erhverv i en købstad

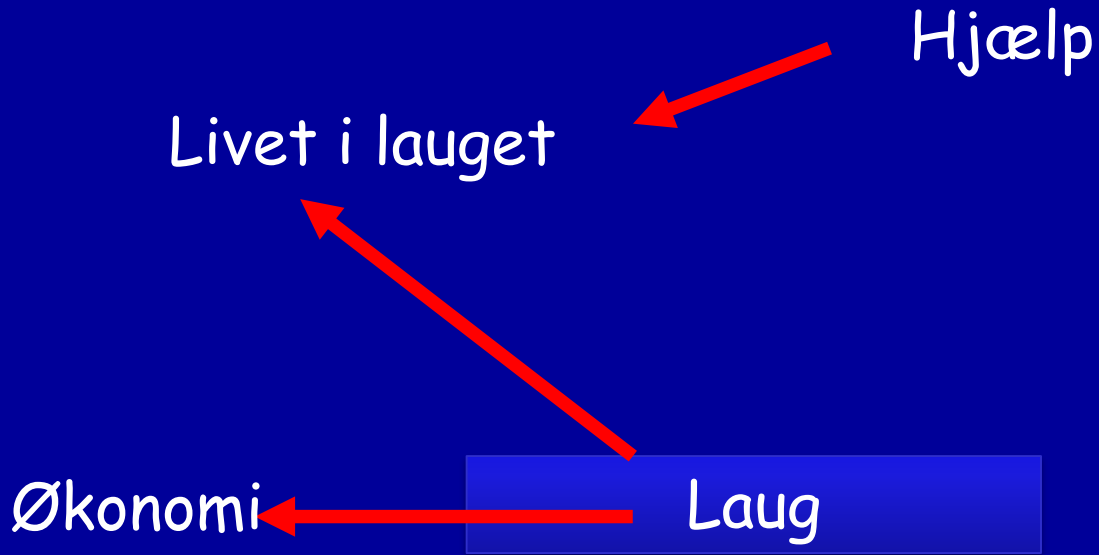
Borgerskabsprotokoller

Rådstueprotokollen

Næsten altid alfabetiske navneregistre

Relevante problemfelter
i relation til laug

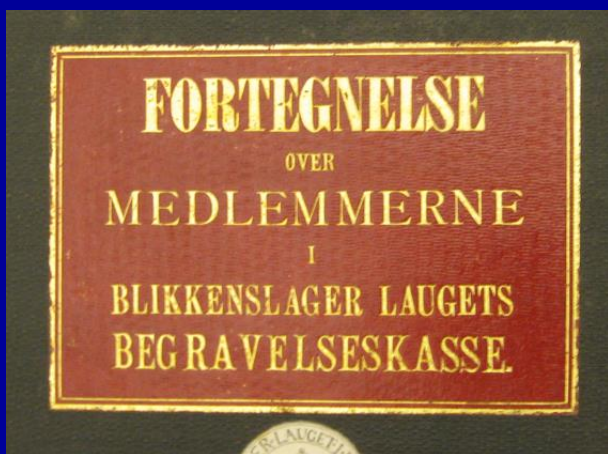

Sygeforsikring

Begravelseskasser

Pensionsordninger

Enkekasser

Lebe No.	Indtrædt	Navn.	Død.		År
1.	1869.	O. Steffens			indtrædt
2.		Fritz Meyer Oldemann	1875.		1875
3.		G. V. Frydenlund	1884.	Enken føds.	290 1886.
4.		Th. Strange	1885.	Enken føds.	290
5.		O. C. de la Motte.	1875.		indtrædt 1875.
6.		S. Mortensen.	1875.		indtrædt 1875.
7.		S. P. Steenberg.	1875.	Enken føds.	290 1890.
8.		Th. Lambrecht.			
9.		O. Jørgensen.	1884.	Enken føds.	
10.		W. Jørgensen.	1869.		indtrædt 1869.

Relevante problemfelter i relation til laug

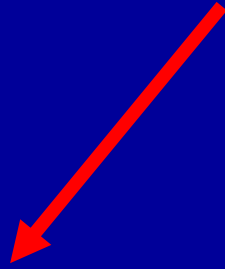
Laug


```
graph LR; Laug[Laug] --> Regulering[Regulering]
```

Regulering

Fra begyndelsen af 1600-tallet: Merkantilismen

Øget statslig
kontrol

Udviklingen inden for
fabriksvirksomhed

Stigende uvilje mod
laugsmonopolerne

Frimestre

1713

Ved hvert laug
må optages 1-2
frimestre, der
må holde en
svend men ikke
oplære drenge

Københavns brand 1728

1761 Også tilladt at
holde dreng

Forordningen 1800 21/3

Man skal have
arbejdet i 4 år som
svend for at kunne
blive frimester

Øget statslig regulering

Ideologisk modvind

1857-lovene

Andre kilder

Vandreboøger

Retsbetjentarkiverne

Krav 1828 for de rejsende
håndværkersvende

Udstedes og påtegnes i
KØBSTÆDERNE

Byfogedarkiverne

Lempelser i 1886

Dom
afsagt
i
Kjøbenhavns Gjelds Commission
i Sagen N° 1486
43 Skomagermester Jørgen
Nielsens enke Cathrine
Nielsen
contra
Oldermand for Skomager
laugot C. i Højst.
København den 2de October.

Skomagerlaugets
arkiv

Dom afsagt i
Kjøbenhavns
Gjelds
Commission i
Sagen 1486/43
Skomagermester
Jørgen Nielsens
Enke Cathrine
Nielsen contra
OLDERMANDEN

No. 19. To So Skilling. København d. 12 Januarij
1772. *Muuse* I mod Lønn min indydsender Ravens
Betalning for indrykningen til Olie-
Høgen for Summa 8 rdl siges ad Rigt Valer
Dansk Courant valuta annampt
Iaa Lig Caffer og Løn og
Betalning for forlangt Datumet

Skomagerlaugets arkiv. Gældsbevis fra Albinus Lehmann på 8 rdl til laugets Liigkasse

Det tekniske Selskabs Skoler senere Københavns Tekniske Skole

Perspektivklasse - undervisning i tegning

Indmeldelsesprotokol Københavns Tekniske Skole 1844

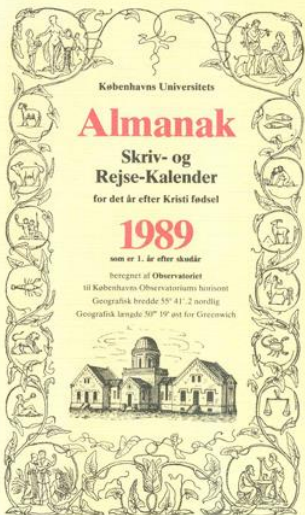
Selsk. Nømr.	Elevens Navn og Haandværk.	Lærmeesters Navn.	Bopæl.
29.	Philipe Albrecht Göttele Umbach, uanfæmmed	Lærmeester Umbach	St. Pedersstræde, 116.
30.	Carl Christian Berg mann, uanfæmmed	Lærmeester Bergmann	N. Kongensgade No. 63.
31.	Carl Ludvig Tilly, uanfæmmed.	Lærmeester C. Tilly	Fitzshedsstræde No. 119.
32.	Conrad Christian Ulff Gihm, uanfæmmed.	Lærmeester Gihm	N. Kongensgade No. 225.
33.	Friedrich Georg Büllmer, Lærmeester		Lærmeester Büllmer

Markeder

Roskilde Byfoged Markedsjournal 1830-44

Markedet den 13de May 1830

N ^o	Navn	Fødsel	Alder	Pladsen		Aarsværdighed
				gæ i	Dato	
				Res	l	
1	Jacobsen Pinae	Porsmose	fuldt	ny	3	
2	"	"	"	"	3	
3	Chr. Schiøt	Indby	"	"	3	span X
4	P. Mathen	"	klænge	"	3	span X
5	O. Klumfær	"	"	"	3	span X
6	Dahl	"	"	"	3	span X
7	C. Andersen	"	"	"	3	span X
8	C. Jørgensen	"	"	"	3	span X
9	A. Jensen	"	"	"	3	span X
10	"	"	"	"	3	span X
11	P. Jørgensen	"	"	"	3	span X

Københavns Universitets

Almanak

Skriv- og
Rejse-Kalender
for det år efter Kristi fødsel

1989

som er 1. år efter skole

beretiget af Observatoriet
til Københavns Observatoriums Institut
Geografisk bredde 55° 41' 2" nordlig
Geografisk længde 12° 39' 00" øst for Greenwich

184

13. Odense Eksp. HSk, Brørup Eksp. HSk, Grindsted HSk, Vardø Eksp. Sk, Vejle Eksp. HSk, Holstebro Eksp. HSk, Århus Eksp. HSk, Skive Eksp. HSk, Hjørring Eksp. HSk, Brønderslev H, Hobro HSk, Nibe HSk, Års Eksp. HSk.
14. Holbæk Eksp. HSk, Svendborg Eksp. Sk, Åbenrå Eksp. Sk, Kolding Eksp. HSk, Herning Eksp. HSk, Lemvig HSk, Thisted Lk, Ålborg Eksp. HSk.
15. Odense Lk og grise, Brørup Lk, Skarabæk HSk, Horsens Eksp. HSk, Skjern Eksp. HSk, Randers Eksp. HSk, Kjellerup Eksp. HSk.
16. Holstebro Lk, Thisted Eksp. HSk.
17. Horsens Lk, Skjern Lk, Ålborg Lk.
18. Randers HkLk.
20. Odense Eksp. HSk, Brørup Eksp. HSk, Grindsted HSk, Vardø Eksp. Sk, Vejle Eksp. HSk, Holstebro Eksp. HSk, Århus Eksp. HSk, Skive Eksp. HSk, Hjørring Eksp. HSk, Hobro HSk, Nibe Eksp. HSk, Års Eksp. HSk.
21. Holbæk Eksp. HSk, Svendborg Eksp. Sk, Åbenrå Eksp. HSk, Kolding Eksp. HSk, Herning Eksp. HSk, Lemvig HSk, Thisted Lk, Ålborg Eksp. HSk.
22. Odense Lk og grise, Skarabæk HSk, Horsens Eksp. HSk, Skjern Eksp. HSk, Randers Eksp. HSk, Kjellerup Eksp. HSk.
23. Holstebro Lk, Thisted Eksp. HSk.
24. Horsens Lk, Skjern Lk, Ålborg Lk.
25. Randers HkLk.
27. Odense Eksp. HSk, Brørup Eksp. HSk, Grindsted HSk, Vardø Eksp. Sk, Vejle Eksp. HSk,

- de Eksp. Sk, Vejle Eksp. HSk, Holstebro Eksp. HSk, Århus Eksp. HSk, Skive Eksp. HSk, Hjørring Eksp. HSk, Hobro HSk, Nibe Eksp. HSk, Års Eksp. HSk.
28. Holbæk Eksp. HSk, Svendborg Eksp. Sk, Åbenrå Eksp. Sk, Kolding Eksp. HSk, Herning Eksp. HSk, Lemvig HSk, Thisted Lk, Ålborg Eksp. HSk.
29. Odense Lk og grise, Skarabæk HSk, Horsens Eksp. HSk, Skjern Eksp. HSk, Randers Eksp. HSk, Kjellerup Eksp. HSk.
30. Holstebro Lk, Thisted Eksp. HSk.

December

1. Horsens Lk, Skjern Lk, Ålborg Lk.
2. Randers HkLk.
4. Odense Eksp. HSk, Brørup Eksp. HSk, Grindsted HSk, Vardø Eksp. Sk, Vejle Eksp. HSk, Holstebro Eksp. HSk, Århus Eksp. HSk, Skive Eksp. HSk, Hjørring Eksp. HSk, Hobro HSk, Nibe HSk, Års Eksp. HSk, Hjørring Eksp. HSk.
5. Holbæk Eksp. HSk, Svendborg Eksp. Sk, Åbenrå Eksp. Sk, Kolding Eksp. HSk, Herning Eksp. HSk, Lemvig HSk, Thisted Lk, Ålborg Eksp. HSk.
6. Odense Lk og grise, Brørup Lk, Skarabæk HSk, Horsens Eksp. HSk, Skjern Eksp. HSk, Randers Eksp. HSk, Kjellerup Eksp. HSk.
7. Holstebro Lk, Thisted Eksp. HSk.
8. Horsens Lk, Skjern Lk, Ålborg Lk.
9. Randers HkLk.
11. Odense Eksp. HSk, Brørup Eksp. HSk, Grindsted HSk, Vardø Eksp. Sk, Vejle Eksp. HSk,

185

- de Eksp. Sk, Vejle Eksp. HSk, Holstebro Eksp. HSk, Århus Eksp. HSk, Skive Eksp. HSk, Brønderslev H, Hjørring Eksp. HSk, Hobro HSk, Nibe HSk, Års Eksp. HSk.
12. Holbæk Eksp. HSk, Svendborg Eksp. Sk, Åbenrå Eksp. Sk, Kolding Eksp. HSk, Herning Eksp. HSk, Lemvig HSk, Thisted Lk, Ålborg Eksp. HSk.
13. Odense Lk og grise, Skarabæk HSk, Horsens Eksp. HSk, Skjern Eksp. HSk, Randers Eksp. HSk, Kjellerup Eksp. HSk.
14. Holstebro Lk, Thisted Eksp. HSk.
15. Horsens Lk, Skjern Lk, Ålborg Lk.
16. Randers HkLk.
18. Odense Eksp. HSk, Brørup Eksp. HSk, Grindsted HSk, Vardø Eksp. Sk, Vejle Eksp. HSk, Holstebro Eksp. HSk, Århus Eksp. HSk, Skive Eksp. HSk, Hjørring Eksp. HSk, Hobro HSk, Nibe HSk, Års Eksp. HSk.
19. Holbæk Eksp. HSk, Svendborg Eksp. Sk, Åbenrå Eksp. Sk, Kolding Eksp. HSk, Herning Eksp. HSk, Lemvig HSk, Thisted Lk, Ålborg Eksp. HSk.
20. Odense Lk og grise, Brørup Lk, Skarabæk HSk, Horsens Eksp. HSk, Skjern Eksp. HSk og Lk, Randers Eksp. HSk, Kjellerup Eksp. HSk.
21. Holstebro Lk, Thisted Eksp. HSk.
22. Horsens Lk, Skjern Lk, Ålborg Lk.
23. Randers HkLk, Odense Eksp. HSk.
27. Holbæk Eksp. HSk, Odense Lk og grise, Svendborg Eksp. HSk, Skarabæk HSk, Åbenrå Eksp. Sk, Brørup Eksp. HSk, Grindsted HSk, Vardø Eksp. Sk, Kolding Eksp. HSk, Vejle Eksp. HSk, Herning Eksp. HSk, Holstebro Eksp. HSk, Lemvig HSk, Århus Eksp. HSk, Skive Eksp. HSk, Thisted Lk, Hjørring Eksp. HSk, Hobro HSk, Nibe HSk, Års Eksp. HSk.
28. Holstebro Lk, Thisted Eksp. HSk.
29. Horsens Lk, Skjern Lk, Ålborg Lk.
30. Randers HkLk.

2. Alfabetisk markedsfortegnelse for 1989

Udfærdiget af landbrugsministeriet.

Om eventuelle ændringer vil der senere ske bekendtgørelse i Stats Tidende.

Øerne øst for Stortbælt

Holbæk, hver tirsdag eksportmarked med beste og slagtekvæg.

Højby Sj., pinselørdag, beste.

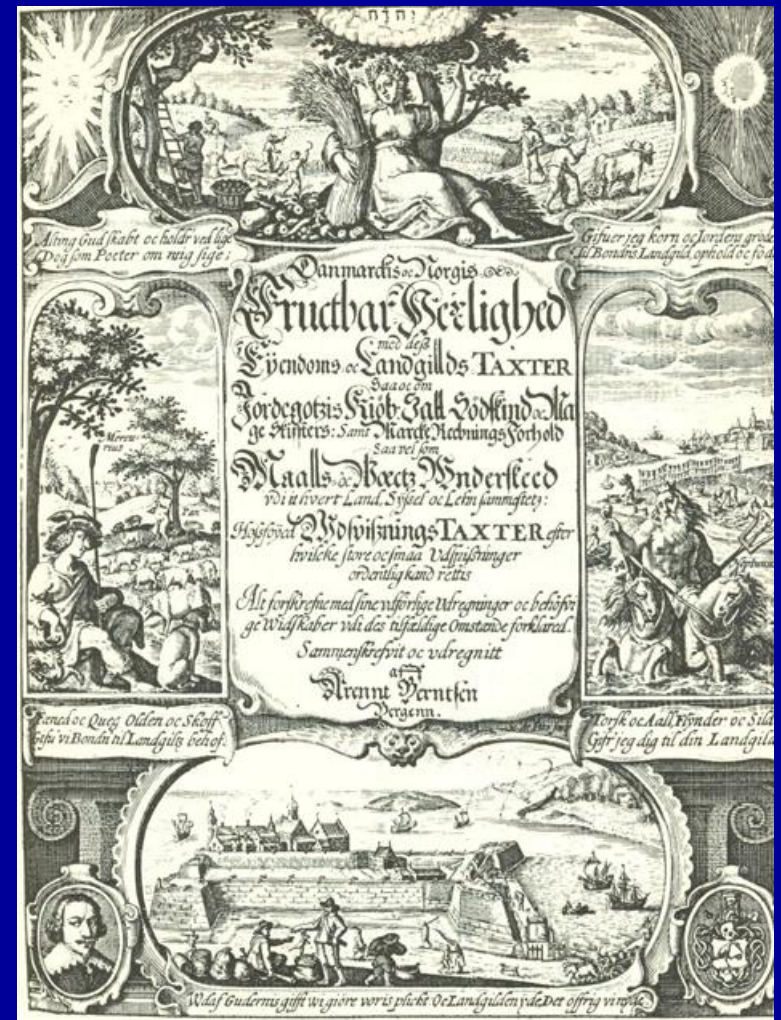
Jægerspris, 1. juli beste.

Ringsted, sidste lørdag i februar, anden lørdag i april, juni og oktober samt første lørdag i august, beste.

Ny Toftengård pr. Østykke, 25. febr., beste.

Arent Berntsen: Danmarckis oc Norgis Fructbar Herlighed (1656)

Topografisk værk dækkende Danmark og Norge

Danske Kancelli

Adskillige bestillinger

- Meget gamle arkivalier
- Store forskelle fra det ene laug til det andet
- Store lokale forskelle
- Mange forskellige instanser er involveret
- Ej nødvendigvis sammenhæng mellem anes bopæl og laug

Malerlavets arkiv

Arkivserier

Ligkasseprotokol 1747-1866
Kontrabog for ligkasseprotokollen 1814-1866
Laugsprotokol 1823-1859
Schreib- und Quartal-Buch für die kunstliebende Mahlergesellen Anno 1721 1721-1749
Diverse dokumenter 1687-1889
Oldermandens laugsbog 1699-1858
Forhandlingsprotokol 1736-1823
Forhandlingsprotokoller 1845-1906
Forhandlingsprotokol for faglige møder 1898-1913
Forhandlingsprotokol for voldgiftsretten i malerfaget 1893-1918
Forhandlingsprotokol for prislisteudvalget 1907-1908
Mesterbøger 1734-1863
Register over mestre 1850-
Medlemsprotokoller 1887-1918
Register over mestre og deres svende 1845-1853
Protokol for svendene 1800-1845
Drengenes ind- og udskrivningsprotokoller 1785-1846
Ind- og udskrivningsprotokoller for lærlinge m.reg. 1843-1885
Journal 1787-1902
Kopibøger 1836-1930
Kopibog for nordre birks malermesterforening 1910-1914
Kopibog for Fællesforeningen af Danmarks malermestre m.reg. 1917-1921
Kopibog for voldgifts- og æresretten for Fællesforeningen af Danmarks Malermestre m.reg. 1903-1920
Breve til og fra oldermand Tilly 1849-1861
Breve fra akademiet 1826-1858
Kvartalsbøger 1751-1863
Regnskabs- og referatprotokoller 1804-1836
Regnskabsprotokoller 1836-1892
Udgifter ved mesterstykkers forfærdigelse 1847-1858
Kassebog 1886-1888
Protokol over medlemkøbt med register 1894-1895

Arkivserier består af en eller flere bestilingsenheder

Malerlavets arkiv

Arkivserier

- Ligkasseprotokol 1747-1866
- Kontrabog for ligkasseprotokollen 1814-1866
- Laugsprotokol 1823-1859
- Schreib- und Qvartal-Buch für die kunstliebende Mahlergesellen Anno 1721 1721-1749
- Diverse dokumenter 1687-1889
- Oldermandens laugsbog 1699-1858
- Forhandlingsprotokol 1736-1823
- Forhandlingsprotokoller 1845-1906
- Forhandlingsprotokol for faglige møder 1898-1913
- Forhandlingsprotokol for voldgiftsretten i malerfaget 1893-1918
- Forhandlingsprotokol for prislisteudvalget 1907-1908
- Mesterbøger 1734-1863
- Register over mestre 1850-
- Medlemsprotokoller 1887-1918
- Register over mestre og deres svende 1845-1853
- Protokol for svendene 1800-1845
- Drengenes ind- og udskrivningsprotokoller 1785-1846
- Ind- og udskrivningsprotokoller for lærlinge m.reg. 1843-1885
- Journal 1787-1902
- Kopibøger 1836-1930
- Kopibog for nordre birks malermesterforening 1910-1914
- Kopibog for Fællesforeningen af Danmarks malermestre m.reg. 1917-1921
- Kopibog for voldgifts- og æresretten for Fællesforeningen af Danmarks Malermestre m.reg. 1903-1920
- Breve til og fra oldermand Tilly 1849-1861
- Breve fra akademiet 1826-1858
- Kvartalsbøger 1751-1863
- Regnskabs- og referatprotokoller 1804-1836
- Regnskabsprotokoller 1836-1892
- Udgifter ved mesterstykkers forfærdigelse 1847-1858
- Kassebog 1886-1888
- Protokol over medlemkøbt med register 1894-1895

Arkivserier består af en eller flere bestilingsenheder

- Private arkiver
- Statens Arkiver først og fremmest "Landsarkiverne" og Erhvervsarkivet
- Københavns Stadsarkiv
- Lokalarkiver
- Laugene selv

BEMÆRK:

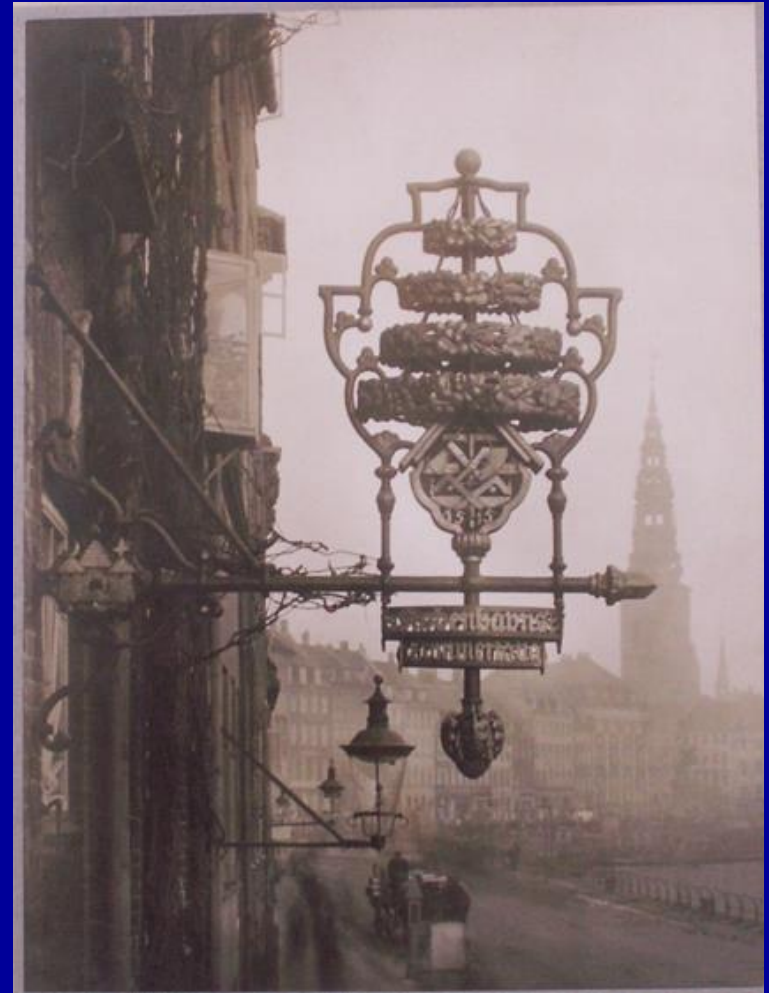
Sammenlægning af flere købstæders laugsvæsen

3xI

Identificér det rigtige laug

Identificér det rigtige
arkivalie

Identificér den rigtige
person

DAISY

www.sa.dk

DANPA

www.danpa.dk

Dansk Folkemindesamling

<http://www.kb.dk/da/nb/fag/dafos/>

ARKIV DK

www.arkiv.dk